

TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNDE ANNELİK SERÜVENİ: GENÇ ANNELİKTEN GEÇ ANNELİĞE GEÇİŞ

Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ* & Cansu DURSUN**

Öz

Hızla değişip dönüşen günümüz toplumlarında aile, bütün değişimlerin odağında yer almakta ve derinden etkilenmektedir. Toplumsal değişme süreciyle birlikte ailenin tanımı, yapısı, türleri, işlevleri değişime uğramakta; geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş yaşanmakta; evliliğe alternatif yeni yaşam biçimleri, yeni aile türleri ve aileye ilişkin sosyal problemler çeşitlenerek daha görünür hale gelmektedir. Özellikle kadının toplum içerisindeki konumunun, eğitim düzeyinin yükselmesi ve çalışma hayatına aktif katılımıyla birlikte yeniden şekillenmesi aile yapısında köklü değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Kadının eğitim düzeyinin yükselmesi, çalışma yaşamına aktif katılımının artması ve geleneksel rollerde yaşanan değişim kadının aile ve evliliğe ilişkin süreçlerini, kararlarını daha ileri/geç yaşlara ertelemesine, doğurganlık yaşının yükselmesine ve bütün bunların doğal bir sonucu olarak da doğurganlık sayılarının azalmasına yol açmaktadır. Başka bir ifadeyle, kadının toplum ve aile yapısı içerisindeki değişen konumu, eğitim ve istihdam süreçlerine daha fazla oranda katılımının doğal bir sonucu olarak daha ileri/geç yaşta evlilik ve çocuk sahibi olma kararı alma eğilimlerini etkilemektedir. Buradan hareketle çalışmada, kadınların geleneksel toplumlardaki erken yaşta evlenerek “genç anne” olma durumlarının günümüz modern toplum yapılarına geçişle birlikte eğitim ve istihdam süreçlerine katılımının artmasıyla evliliğin ertelenmesi ve çocuk sahibi olma yaşının ötelenmesi sonucu “geç anne” olma durumuna geçişi noktasındaki değişen eğilimleri Türkiye özelinde başta Türkiye İstatistik Kurumu verileri olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen araştırmaların güncel verilerinden yararlanılarak irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada aile, evlilik kavramlarından hareketle, toplumsal değişme bağlamında kadının toplumdaki konumu, çalışma yaşamına aktif katılımı, evlilik ve anneliğe ilişkin süreçleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Değişme, Aile, Evlilik, Annelik, Kadının Çalışma Yaşamına Aktif Katılımı.

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Antalya, e-posta: ozgezeybekoglu@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0407-5774>.

*** Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Antalya, e-posta: cansul1@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7961-2701>.

THE ADVENTURE OF MOTHERHOOD IN THE PROCESS OF SOCIAL CHANGE: THE TRANSITION FROM YOUNG MOTHERHOOD TO LATE MOTHERHOOD

Abstract

In today's rapidly changing and transforming societies, the family is at the center of all changes and is deeply affected. With the process of social change, the definition, structure, types and functions of the family are undergoing changes; there is a transition from the traditional extended family structure to the nuclear family structure; new life styles alternative to marriage, new family types and social problems related to the family are diversifying and becoming more visible. In particular, the reshaping of women's position in society with the increase in their level of education and their active participation in working life brings about radical changes and transformations in the family structure. The increase in women's education level, their active participation in working life and the change in traditional roles cause women to postpone their family and marriage-related processes and decisions to older/later ages, increase their fertility age and, as a natural consequence of all these, decrease their fertility rates. In other words, the changing position of women in society and family structure affects their tendency to make marriage and childbearing decisions at an older/later age as a natural consequence of their higher participation in education and employment processes. From this point of view, this study aims to examine the changing tendencies of women from being "young mothers" by getting married at an early age in traditional societies to being "late mothers" as a result of postponing marriage and postponing the age of childbearing due to their increased participation in education and employment processes with the transition to modern societal structures by making use of current data from surveys conducted by various institutions and organizations, especially the Turkish Statistical Institute. Based on the concepts of family and marriage, the study focuses on women's position in society, active participation in working life, marriage and motherhood processes in the context of social change.

Keywords: Social Change, Family, Marriage, Motherhood, Active Participation of Women in the Workforce.

Giriş

Aile toplumu meydana getiren ve sürekliliğini sağlayan en küçük birim olarak hızla değişen, dönüşen toplumlarda sanayileşme, modernleşme, kentleşme, küreselleşme, dijitalleşme gibi büyük çaplı değişimlerden son derece etkilenen bir yapıya sahiptir. Bütün değişimlerin merkezinde yer alan aile başta tanımı, türleri, yapısı, işlevleri, evlilik, akrabalık ilişkileri, eř seçme süreçleri olmak üzere çeşitli yönlerden değişime uğramaktadır. Aileye ilişkin diğer değişimler ise tarım toplumunun yaygın aile türü olan geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş yaşanması; evliliğe ve aileye alternatif yeni yaşam biçimlerinin, yeni aile türlerinin ve aileye ilişkin sosyal problemlerin çeşitlenerek daha görünür hale gelmesi

olarak belirtilebilmektedir. Aileye ilişkin tüm bu değişim ve dönüşüm süreçlerinin özellikle kadının toplum içerisindeki konumuna ilişkin değişimlerden etkilendiği görülmektedir. Kadının toplum içerisindeki konumunun özellikle çalışma hayatına/işgücüne aktif katılımıyla yeniden şekillenmesi, aile yapısında ciddi değişimleri beraberinde getirmektedir. Toplumsal değişme sürecine toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, kadının toplum içerisindeki değişen konumunun toplumsal yaşamın pek çok alanında etkisini gösterdiği görülmektedir. Eğitim düzeyi yükselen ve çalışma hayatında daha fazla oranda yer almaya başlayan kadınların, aile ve evliliğe ilişkin kararlarını, süreçlerini ertelemeye yönelik değişen eğilimler görünür hale gelmektedir. Başka bir ifadeyle, kadının değişen konumu, eğitim ve istihdam süreçlerine daha fazla katılımının doğal bir sonucu olarak daha ileri/geç yaşta evlilik ve çocuk sahibi olma kararı alma eğilimlerini arttıran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aileye ilişkin değişimler ve bireylerin özellikle de kadınların gündelik yaşam rutinlerinin farklılaşması, annelik rollerine ilişkin değişimleri beraberinde getirmektedir. Bilim, teknoloji ve ekonomi alanlarındaki hızlı değişim süreçleri bu alanlarla sınırlı kalmamakta, sosyo-kültürel alanları da etkilemekte, kadının eğitim sürecinin uzaması ve çalışma hayatına aktif katılımı aileye, evliliğe ve anneliğe bakışının değişimini sağlayarak, genç annelikten geç anneliğe doğru yönelen bir süreci beraberinde getirmektedir. Modernleşme ve geleneksel rollerdeki değişim süreci kadının toplum içerisindeki konumu ve toplumsal bir zorunluluk olarak görülen “anne olma” sürecini kendi istekleri, hedefleri doğrultusunda erteleme durumu açısından yeniden düzenleme imkânı sağlamaktadır. Bu doğrultuda toplum yapılarına göre değişimin hızı ve oranı farklılık göstermekle birlikte, genel olarak kadının doğurganlık yaşının yükseldiği; kadın başına düşen ortalama doğum sayısının azaldığı; çocuğa atfedilen önem, anlam ve değer değiştiği görülmektedir. Günümüzün modern toplumlarında evlilik ve çocuk sahibi olmaya ilişkin kararlar diğer aile üyelerinin istek, beklenti ve zorlamaları yoluyla olmaktan uzaklaşarak, bireylerin kendi istek ve kararları doğrultusunda gerçekleşen bir durum olmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, kadınların geleneksel toplumlardaki erken yaşta evlenme ve çocuk sahibi olarak “genç anne” olma durumlarının günümüz modern toplum yapılarına geçişle birlikte eğitim ve istihdam süreçlerine katılımının artmasıyla evliliğin ertelenmesi ve çocuk sahibi olma yaşının ötelenmesi sonucu “geç anne” olma durumuna geçişi noktasındaki değişen eğilimleri literatür taraması ve Türkiye özelinde başta Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen araştırmaların güncel verilerden yararlanılarak irdelenmeye çalışılmıştır.

1. TOPLUMSAL DEĞİŞME BAĞLAMINDA AİLE, EVLİLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Sanayileşme, modernleşme, kentleşme, küreselleşme, dijitalleşme gibi büyük çaplı değişimlerin her geçen gün farklı bağlam ve boyutlarda etkilerinin ön plana çıktığı, tartışıldığı günümüz toplumlarında toplumsal değişme toplumların temel karakteristiği olarak devamlılık gösteren bir süreç özelliği taşımaktadır. Toplumsal değişmeye ilişkin alan yazında, tanımlanması oldukça zor ve çetrefilli bir kavram olarak nitelendirilen toplumsal değişme, toplumsal yapıyı meydana getiren toplumsal ilişkiler ağının, toplumsal kurumların ve toplumsal yapının geçirdiği değişim, dönüşüm ve başkalaşımını ifade etmektedir. Toplumsal değişimin en önemli özelliklerinden biri, toplumsal yapının bir ögesindeki değişimin başka ögelerin de değişmesine neden olabileceğidir. Bu bağlamda çok boyutlu değişim ve dönüşümlerin aile, evlilik ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin değişimleri de beraberinde getirdiği görülmektedir. Değişimlerin odağında yer alan aile, sosyolojinin en önemli kurumları arasında yer almaktadır. Ailenin değişen toplumla beraber geçirdiği değişimleri inceleyen aile sosyolojisi, güncelliğini korumaya devam etmektedir. Aile sosyolojisine ilişkin alan yazında ailenin evrensel bir tanımını yapmanın zorluğu sıklıkla vurgulanmakla birlikte, yaygın bir şekilde “biyolojik ilişkiler sonucu insan neslinin devamını sağlayan; toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı; o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran; biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birim” (Sayın, 1990: 2) olarak tanımlanmaktadır.

Aile denilince ilk akla gelen kavramlardan biri şüphesiz evliliktir. Aile kurmanın ilk adımı olan ve ailenin oluşumunu sağlayan evlilik, “kadın ve erkeğin birbirleri üzerinde cinsellik kullanım haklarına sahip olmalarını sağlayan bir sözleşme sonucu oluşan birliktelik” (Haviland, 2002: 263) olarak ifade edilmektedir. Evlilikle ilgili çok sayıda değişik gelenek ve yasanın varlığı bilinmekle birlikte, bir kadın ve erkeği bağlayan resmi ve evrensel ilişki olarak kabul görmektedir (Gittins, 2011: 84). Geleneksel anlamda ailenin kurulması için sosyal bir zorunluluk olan evlilik, modern öncesi dönemde kişisel isteklere fazla hareket alanı bırakmamaktayken (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 159) modern toplumlarda yaşamın her alanında görüldüğü gibi aile bazında da bireysel tercihler, kararlar belirleyici olmaktadır. Değişen toplumsal koşullarla birlikte günümüzde bireylerin - özellikle de kadınların- evliliğe eskiye nazaran daha fazla anlam yüklediği, evlilikle ilgili beklentilerinin farklılaşarak arttığı görülmektedir (Zeybekoğlu, 2012: 62). Evlilik içinde artık kadın ve erkek ailenin arzu ve isteklerine boyun eğmek zorunda kalmamakta, ekonomik neden ya da ailesel zorlamalardan dolayı değil, evlilik kararını daha çok gönüllü olarak almaktadır (Beck ve Beck-Gernsheim, 2012: 162-163). Aile biçimlerinde gerçekleşen geniş ölçekli dönüşümler, ailelerin oluşum farklılıkları ve bireylerin kişisel ilişkilerindeki beklentilerin değişimi önemli konular olarak karşımıza çıkmaktadır (Giddens, 2005: 178). Başka bir ifadeyle günümüz bireyleri artık evlilik ve çocuk sahibi olmaya ilişkin konularda kendi istekleri

doğrultusunda karar verebilme özgürlüğüne sahiptir. Kadının eğitim düzeyinin yükselmesi, çalışma yaşamına aktif katılımının artması ve geleneksel rollerde yaşanan değişim aile ve evliliğe ilişkin süreçlerin, kararların daha ileri/geç yaşlara ertelenmesine, doğurganlık yaşının yükselmesine ve bütün bunların doğal bir sonucu olarak da doğurganlık sayılarının düşmesine yol açmaktadır. Doğurganlık sayılarının düşmesi beraberinde aileye ilişkin değişimin bir başka boyutunu da görünür hale getirmektedir. Zeybekoğlu'nun (2012: 62) da vurguladığı üzere ailede görülen bir başka değişim alanı ise çocuğa atfedilen anlam, önem ve değere ilişkin değişimdir. Özellikle refah düzeyi yüksek toplumlarda ailedeki çocuk sayısı azalmakta, tek çocuk sahibi olmayı tercih eden aile yapılarında artış görülmekte ve çocuğa atfedilen önem, anlam ve değer farklı bir boyuta taşındığı günümüzün çocuk merkezli ailelerinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Gittins'in (2011: 26) de belirttiği gibi, günümüz toplumlarında çocuk doğurmaya daha az, çocuk yetiştirmeye daha çok zaman ayrılmaktadır. Günümüzün yaygın aile türü olan çekirdek aile yapısında daha az sayıda çocuk bulunmakta ancak bu çocukların ihtiyaçlarının yükü daha çok annenin sorumluluğunda olmaktadır (Bilton vd., 2008: 147).

Aile, evlilik ve özellikle kadının toplum içerisindeki konumuyla ilgili değişme süreçlerini irdelerken önemle üzerinde durmamız gereken bir diğer kavram ise toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rolleridir. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeğe ilişkin toplumsal rol ve sorumlulukları vurgulayarak, toplumun bizi nasıl algıladığına, bizden nasıl davranışlar sergilememizi istediğine yönelik ipuçlarını içermektedir (Zeybekoğlu, 2013: 2). Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet kavramını aile bağlamında değerlendirmeye çalıştığımızda, aile birliğini oluşturan kadın ve erkeğin, bu yapı bünyesinde farklı rol ve sorumlulukları yerine getirmekle yükümlü oldukları kabul gören bir gerçekliktir. Aile içerisinde “anne-baba, kadın-erkek, kız çocuk-erkek çocuk” rollerinden her biri farklı incelemeler gerektiren toplumsal gerçeklikleri sunmaktadır (Eken, 2010: 35). Ailenin içinde bulunduğu sosyal çevrenin ve alınmış olan eğitimin etkisiyle, kız ve erkek çocuklar cinsiyetlerine uygun olan rolleri edinerek, toplumsal cinsiyet kimliğine sahip olmaktadır. Kadınlar için ev işleri ve çocuk bakımı öne çıkarken, erkekler için çalışma hayatındaki rol kalıpları ailesel rollerinden daha mühim olarak kabul görmektedir (Powell ve Greenhause, 2010: 1012). Toplumsal cinsiyete göre erkeğin birincil rolü ailenin geçiminden sorumlu olmak iken, kadının görevi çocuğun bakımı, yetiştirilmesi ve aile içinde anlamsal devamlılığı sağlamaktır (Moya vd., 2000: 825). Toplumsal cinsiyet rollerine yönelik beklentiler içinde aileye daha çok kadın önem vermekte, erkek ise sorumluluk, otorite ve korumacılık gibi toplumsal rol ve görevlere uygun olarak nitelenmektedir (Ersoy, 2009: 214). Bunlara ek olarak cinsiyet rolleri yaşam boyu öğrenilen ve sürekli olarak yeniden içselleştirilen, böylelikle de sürekli yeniden üretilerek gerçeklik haline dönüştürülen bir yapıdır (Onur ve Koyuncu, 2004: 41). Toplumsal cinsiyet kalıpları, cinsiyet rollerinin dağılımında belirleyici olmakla birlikte değişim süreçlerinden de

etkilenmektedir. Eğitim d¼zeyi yükselen, çalışma yaşamına aktif katılımı artan kadının toplum içerisindeki değişen konumu, cinsiyet rollerinin de yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. G¼n¼m¼z modern toplumlarında çalışma yaşamında yer alan ve yer almayan kadınların cinsiyet rollerine ilişkin g¼rev ve sorumlukları değişkenlik g¼stermektedir. Kadına ait olarak tanımlanan ev içi yani ¼zel alanın yanı sıra çalışma yaşamında da yer almaya başlayan kadın, kamusal alanda da g¼r¼n¼rl¼đ¼n¼ arttırmaktadır. Aileye, evliliğe ve kadının toplum içerisindeki konumuna ilişkin t¼m bu değişimler, kadının en ¼nemli cinsiyet rollerinden olan anneliğe ilişkin değişimleri de beraberinde getirmektedir.

2. TOPLUMSAL DEĞIşME BAğLAMINDA ANNELİK

Toplumsal yapılar da k¼lt¼rel ve d¼nemsel farklılıklar var olmakla birlikte kadının toplumsal rol ve stat¼s¼ açısından anne olması ve içinde bulunduğu toplumun değerleri doğrultusunda annelik g¼revini yerine getirmesi oldukça ¼nemlidir. Sanayileşme, kentleşme, modernleşme, k¼reselleřme ve dijitalleşme gibi toplumsal değişmeyi hızlandıran s¼reler kadının toplum içerisindeki konumunu etkileyerek değişen annelik olgusunu irdelenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkarmaktadır. Toplumsal cinsiyet açısından değerlendirildiğinde annelik, kadının en ¼nemli sorumluluklarından, rollerinden biri olarak kabul edilmektedir. Aile yapısında yaşanan değişimler kadının hane içindeki konumunu, anne olma s¼recini, annelik pratiklerini değiştirmekle kalmayarak, çocuğa atfedilen değer, ¼nemi ve anlamı da etkilemektedir. Kadına ait olarak tanımlanan ev içi yani ¼zel alanın dışında erkeğe ait olarak nitelenen kamusal alanda da g¼r¼n¼rl¼đ¼n¼ arttıran kadın, çalışma yaşamında varlığını devam ettirme m¼cadelesi verirken aile kurma ve ocuk sahibi olmaya ilişkin kararlarını, s¼relerini erteleyerek daha ileri/geç yaşta anne olmaya doğru değişen bir eğilimi g¼r¼n¼r hale getirmektedir. Değişen bu eğilim anne olma yaşı yükselen kadının, daha az sayıda ocuk sahibi olma durumunu da beraberinde getirmektedir.

Aktaş ve ¼zden (2020) “Sosyo-K¼lt¼rel Değişim S¼recinde Kuşaklararası Anneliğin D¼n¼ř¼m¼: Denizli İli ¼rneđi” başlıklı çalışmalarında annelik olgusunun doğası gereği biyolojik, psikolojik, hormonal ve sosyo-k¼lt¼rel alanları kapsaması nedeniyle tek bir bakış açısıyla irdelenemeyecek kadar çok boyutlu bir alan olduğunu belirtmektedir. Aktaş ve ¼zden’e (2020: 96) g¼re “annelik , bir taraftan kadın olmanın beraberinde getirdiği cinsiyet ve toplumsal cinsiyete bağlı tanımlamaları içine alırken diğer taraftan kişisel karar ve arzuları b¼nyesinde taşıyan bir g¼n¼ll¼l¼k s¼recidir. Bu erevde mek¼nsal zorluklar, ailenin ve sosyal çevrenin kadından beklentileri, ev içi sorumluluk ve iç hayatının birlikte s¼rd¼r¼lmesinden kaynaklı ifte mesainin kadın ¼zerinde yarattığı baskı, bu s¼rete ortaya çıkabilecek zorluklarla m¼cadele edebilme yetisi kadının annelik kimliğini belirleyen temel etmenlerdir”.

Aileye ilişkin değişimler ve bireylerin özellikle de kadınların gündelik yaşam rutinlerinin farklılaşması, annelik rollerine ilişkin değişimleri beraberinde getirmektedir. Annelik, anne olmanın pratik gerçeklerini ve sosyal anlamını içeren bir terimdir. Sosyolojinin bir süreç olarak anneliğe ilgisi zamanla değişiklik göstermektedir. 1970'lerden önceki odak noktası ya demografik açıdan çocuk sahibi olmak ya da çocuk yetiştirmektir. Her iki durumda da odak noktaları, nüfusun matematiksel artışı olarak çocuklar veya toplumun potansiyel yetişkin üyeleriydi. Bir yandan doğurganlık biçimleri (doğum yaşı, doğumlar arası mesafe, aile büyüklüğü, hamileliği erteleyici yöntemler, gayri meşruiyet vb.) diğer yandan annelerin (ve daha az ölçüde babaların) çocuklara yani geleceğin yetişkinleri üzerine etkileri tartışılmaktaydı (Güçlü, 2013: 298). Doğurganlığı destekleyen, doğum yanlısı olarak ifade edilen pronatalist toplumlarda çocuk doğurması beklenen bir misyonla kadının toplumsal cinsiyet sınırları çizilmiştir. 1960 öncesi dönemde nüfus artışını ve doğurganlığı destekleyen pronatalist bakış açısı hâkim iken, 1960-2000 yılları arası dönemde nüfusu azaltmaya yönelik, doğum karşıtlığını destekleyen antinatalist politika ve uygulamalar yürürlüğe konulmuştur (Benezra, 2014: 42). Belirli bir yerleşim biriminde, belirli bir zaman diliminde yaşayan insanların oluşturduğu topluluk olarak tanımlayabileceğimiz nüfus olgusu, toplumun sayısal ağırlığını ortaya koyması sebebiyle oldukça önemlidir. Nüfus bir ülkenin kalkınması, devamı için gerekli bir güç unsurudur. Özellikle 20. yüzyılda dünya genelinde daha önce görülmemiş değişimlerin ortaya çıkması nüfus konusuna verilen önemi farklı bir boyuta taşımıştır. Birçok ülkede aşırı nüfus artışına karşı tedbir alma ihtiyacı ortaya çıkmış ve pronatalist politikalarından antinatalist politikalara geçiş yaşanmıştır. Nüfusun yapısında meydana gelen değişimler doğumlar, ölümler ve göçler olmak üzere üç temel faktör ile ilişkilendirilerek açıklanırken, nüfus oranlarında gözlenen tercihli bir düşünüş toplumsal değişimin bir yansıması olarak ifade edilebilmektedir. Doğurganlık oranlarının yani kadın başına düşen ortalama doğum sayısının azalması, anneliğe ve çocuğa atfedilen önem, anlam ve değerini değişimini irdelememizi zorunlu kılmaktadır.

Sosyolojik açıdan annelik; anne olmanın gerektirdiği pratikleri, deneyimleri, toplumsal önemi ve toplumsal yapıları kapsayan bir terimdir (Marshall, 1999: 31). Badinter (2011: 132) "*Kadınlık mı Annelik mi?*" adlı eserinde kadınlık ve annelik kimliklerini birbiriyle bağlantılı bir şekilde ele alırken, Miller'e (2010: 33) göre annelik, rol yapmaktan daha fazlasıdır. Donath (2018: 28) ise kadının anne olmasının tüm dünyaya kadın olduğunu duyurmak için bir araç olduğunu belirtmektedir. Anneliğe bakış açısı dönemsel ve kültürel farklılıklar içermekle birlikte toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınlık, annelik ile ataerkil bir düzen içerisinde inşa edilmektedir. Anneliğe ilişkin yaygın anlayış kadının çocuk doğurması ile örtüştürülmektedir. Ancak Arendell (2000: 1192) anneliğin sadece doğurmakla mümkün olmadığını vurgulayarak, "annelik etme"nin biyolojik olmayan yolla, çocuk büyütme yani çocuğun sorumluluğunu ve bakımını -

bireysel veya kolektif olarak- üstlenmek ile de olabileceğini vurgulamaktadır. Oakley'e (1974: 186) göre annelik miti üç inanıştan oluşmaktadır: "Tüm kadınların anne olmaya ihtiyacı vardır, tüm anneler çocuklarına ihtiyaç duyarlar, tüm çocuklar annelerine ihtiyaç duyarlar." Bu bağlamda irdelendiğinde her kadın anne olmalıdır ve anne olmak her kadın için olması beklenen bir tamamlanmışlık hali olarak kabul görmektedir. Ancak bu bakış açısı, anne ol(a)mayan ya da anne olmayı tercih etmeyen kadınların var olduğunu gözden kaçırmaktadır. Özellikle eğitim düzeyi yükselen, çalışma yaşamına aktif katılımı artan kadının toplum içerisindeki değişen konumu, cinsiyet rollerinin de yeniden şekillenmesine yol açarken, kadına ve annelik kavramına bakış değişmektedir. Kadınların geleneksel toplumlardaki erken yaşta evlenme ve çocuk sahibi olarak "genç anne" olma durumlarının günümüz modern toplum yapılarına geçişle birlikte eğitim ve istihdam süreçlerine katılımlarının artmasıyla evliliğin ertelenmesi ve çocuk sahibi olma yaşının ötelenmesi sonucu "geç anne" olma durumuna geçiş noktasındaki değişen eğilim dikkat çekmektedir. Anneliğe ilişkin karar ve süreçlerin günümüz modern toplum yapılarında farklılaştığı görülmektedir.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞME SÜRECİNDE ANNELİK SERÜVENİ: GENÇ ANNELİKTEN GEÇ ANNELİĞE GEÇİŞ

Toplumsal yaşamdaki ekonomik, siyasi, teknolojik ve sosyo-kültürel değişimler kaçınılmaz olarak toplumsal yapının her bir parçasını etkisi altına almaktadır. Toplumsal değişimin hız kazandığı günümüz toplumlarında geleneksel geniş aile yapılarının çekirdek aile yapılarına evrilmesi, kadınların çalışma yaşamına aktif katılımı, ortalama yaşam sürelerinin uzaması gibi pek çok alanda ortaya çıkan gelişmeler kadınlık ve erkeklığe ilişkin geleneksel örüntülerin belirli ölçülerde geçerliliğini yitirerek yeniden şekillenmesini sağlamaktadır (Zeybekoğlu, 2013: 20-21). Günümüz toplumlarında eğitim düzeyi yükselen, çalışma yaşamına aktif katılan ve dolayısıyla ekonomik bağımsızlığını elde eden kadının kendi seçimi, kararı olarak toplumsal rol ve statüsünün farklı bir anlam kazandığı annelik sürecini planlamaya başlaması genç annelikten geç anneliğe doğru artan bir eğilimi karşımıza çıkarmaktadır. Geleneksel, ataerkil toplum yapılarında yaygın olan genç annelik olgusu, eğitim süreci uzayarak, kariyer planlaması ve çalışma yaşamına aktif katılımı hedefleyen bireyselleşen kadın modelinde geç anneliğe doğru bir değişimi görünür kılmaktadır.

Tarihsel süreçte annelik kavramının belirli etiketlere maruz kaldığı görülmektedir. Thurer "Annelik Mitleri" adlı eserinde kültürün "iyi anne" mitini nasıl yeniden inşa ettiğini tartışırken, Taş Devri'nde "doğal anne"; Neolitik Çağ'da "kutsallaştırılmış yüce anne", Ortaçağ'da kutsal çocuğun doğmasıyla birlikte kutsanan çocuk ve annelik; erken modern dönemde tüm olguları bilen baba ve "itaatkar anne"; modern dönemde "annelik iç güdüsü"; 20. yüzyılın başlarında her şeyi kuralına göre uygulamaya döken "bilimsel anne" ve sonlarına doğru "empatik anne" mitinin yaygın olduğunu belirtmektedir (Thurer, 1994). Buradan hareketle tarihsel sürecin her

döneminde anneliğe atfedilen anlamların değiştiği ve farklı etiketlerle kadının dolayısıyla anneliğin sınırlarının çizildiği görülmektedir. Bir başka çalışmada ise Maher ve Saugeres (2007: 5-6) Batı toplumlarında annelik uygulamalarını etkileyen önemli sosyal, ekonomik ve kültürel değişiklikler olduğunu vurgulamaktadır. Kadınların ücretli istihdamında görülen belirgin artış, evlilikte ve karı-koca ilişkilerinde yaşanan değişiklikler, doğurganlık oranlarının azalması, çocuk sahibi olmayı erteleme eğiliminin artması gibi önemli değişimler bireylerin ebeveynliği ve evliliği görme biçimlerini de etkilemektedir.

Annelik süreci, kadının yaşamında ortaya çıkacak köklü değişimlerin habercisidir (Çelik ve Akdeniz, 2020: 369). Bununla birlikte kadınların annelik zamanlaması bir “seçim” söylemine bağlıdır (Budds vd., 2016: 170). Modern dönemde kadının annelikle ilgili süreci daha fazla oranda bir tercih, seçim ve planlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha ileri/geç yaşlarda anne olmayı tercih eden, planlayan kadınların sayısındaki belirgin artış her geçen gün dikkat çekmektedir. Kadınların çocuk doğurmaya başladıkları yaş, doğurganlığı etkileyen önemli bir faktördür. Bu doğrultuda doğum istatistikleri belirli yaş grupları/arıklarında annelikle ilgili sayısal verileri sunması açısından önem taşımaktadır. Buradan hareketle konuya Türkiye özelinde bakıldığında anneliğe ilişkin değişen eğilimler, toplam doğurganlık hızı, kaba doğum hızı, ortalama anne olma yaşı, ortalama çocuk sayısı gibi özel bir anlama sahip istatistiksel verilerden yararlanılarak irdelenmeye çalışılmaktadır.

Toplam doğurganlık hızı, bir kadının doğurgan olduğu dönem olan 15-49 yaş grubunda doğurabileceği ortalama çocuk sayısını ifade etmektedir. TÜİK (Doğum İstatistikleri, 2020) verileri kapsamında yaş grupları açısından doğurganlık hızına bakıldığında, 2001 yılında en yüksek yaşa özel doğurganlık hızının binde 144 ile 20-24 yaş aralığında olduğu görülürken, 2020 yılına gelindiğinde bu oranın; binde 115 ile 25-29 yaş aralığına yükselişi söz konusu çalışma açısından destekleyici bir nitelik taşımaktadır. Doğum yapan annelerin ortalama yaşına bakıldığında ise 2001 yılında ortalama anne olma yaşı 26,7 iken, 2020 yılında 29,0 yaşa yükselmektedir. Bu veriler ışığında Türkiye’de 2001 ve 2020 yılları arasında kadınların doğurganlığının daha ileri yaşlarda gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Yine aynı araştırmada 15-19 yaş grubunda bin kadın başına düşen ortalama canlı doğan çocuk sayısı olarak tanımlanan adölesan doğurganlık hızının 2001 yılında binde 49 iken 2020 yılında binde 15’e düşmesi günümüz kadınlarının daha ileri/geç yaşlarda anne olmayı tercih etmeye başladıklarının göstergesi olarak dikkat çekmektedir.

Bir başka kapsamlı veri seti Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen “Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA)-2018” Raporu’nda karşımıza çıkmaktadır. TNSA 2018 verilerine göre Türkiye’nin 1993 yılı ortalama hanehalkı büyüklüğü 4,5 iken 2018 yılında bu oranın azalarak 3,5 kişiye düştüğü görülmektedir. Bu durum doğurganlığın azalmasıyla ilişkilendirilebilmektedir. 15-49 yaş grubunda yer

alan kadınlar için belirlenen toplam doğurganlık hızı 1993 yılında 2,7 iken, 2000’li yılların başından itibaren durağanlaşarak 2,3 civarına ulaşmıştır. 2018-TNSA’da kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı 2,3 olarak belirtilmektedir. Doğurganlığın en yüksek olduğu yaş grubu 2003 yılına kadar 20-24 yaş grubu iken, 2003 yılı sonrasında 25-29 yaş grubuna yükselmiştir. Eğitim düzeyine ilişkin TNSA 2018 verileri incelendiğinde, hiç okula gitmemiş/ilkokulu tamamlamamış kadınların oranı 2013 yılında %28 iken, 2018 yılında %25’e düştüğü görülmektedir. Lise ve üzeri düzeyde eğitime sahip olan kadınların oranına bakıldığında ise 2013 yılında %31 iken, 2018 yılında %41’e yükseldiği görülmektedir. Bölgelere göre irdelendiğinde lise ve üzeri eğitimi tamamlayan kadınların oranları Batı (%47), Kuzey (%45) ve Orta (%44) bölgelerinde yüksek iken, Doğu bölgesinde (%28) yaşayan kadınlarda en düşük seviyededir. Kentsel alanlarda yaşayan kadınların okur-yazarlık oranının (%95), kırsal alanlarda yaşayan kadınlardan (%90) daha yüksek olduğu da tespit edilmiştir. TNSA 2018 raporunda da belirtildiği gibi çalışma ve eğitim durumu gibi faktörler, kadınların güçlenmeleri açısından oldukça önemlidir. Raporda kadınların çalışma durumu yüzdelerinin yaşla birlikte artış gösterdiği, 40-44 yaş aralığındaki kadınlarda %37 ile en yüksek seviyesine ulaştığı belirtilmektedir. Bununla birlikte yaşayan çocuk sayısı arttıkça çalışan kadınların oranının azaldığı da tespit edilmektedir. 2018 TNSA raporunda yer verilen yıllar itibarıyla karşılaştırmalarda 2013-2018 yılları arasında tüm yaş gruplarındaki hiç evlenmemiş kadınların oranındaki artış ve 1993-2018 yılları arasında da ilk evlenme yaşındaki düzenli artış dikkat çekmektedir (TNSA, 2018).

Bir başka TÜİK (Doğum İstatistikleri, 2020) veri setinde toplam doğurganlık hızının 2001 yılında 2,38 çocuk iken 2020 yılında 1,76 çocuk olarak belirlenmesi durumu, doğurganlığın nüfusun yenilenme düzeyi olan 2,10’un altında kaldığının önemli bir göstergesidir. 2020 yılında Türkiye’de toplam doğurganlık hızının en yüksek olduğu iller 3,71 çocuk ile Şanlıurfa; 3,22 çocuk ile Şırnak; 2,88 çocuk ile Ağrı ve Siirt olmuştur. Kaba doğum hızı ise 2001 yılında binde 20,3 iken, 2010 yılında binde 17,2’ye, 2020 yılında ise binde 13,3 doğuma düşmüştür. Kaba doğum hızının en yüksek olduğu iller binde 28,3 ile Şanlıurfa, binde 25,2 ile Şırnak ve binde 23,0 ile Ağrı ve Siirt’tir. Türkiye’de 2020 yılında illere göre ilk doğumdaki ortalama anne olma yaşı irdelendiğinde, 28,1 yaş ile İstanbul; 27,8 yaş ile İzmir, Rize ve Muğla; 27,7 yaş ile Trabzon ve Eskişehir en yüksek ilk doğumda ortalama anne olma yaşına sahip illerdir. Bu yaşın en düşük olduğu iller ise 23,3 yaş ile Ağrı; 23,6 yaş ile Muş; 24,2 yaş ile Şanlıurfa ve Bitlis olarak belirlenmiştir (TÜİK Doğum İstatistikleri, 2020). Türkiye’de son 10 yılın TÜİK verileri doğrultusunda 0.1 artışın seyrettiği ortalama anne olma yaşına ilişkin projeksiyonlar, 2025 yılında ortalama anne olma yaşının 30 yaş, 2050’li yıllara gelindiğinde ise 35-40 yaş ve üzeri sınırlarına varacağını öngörmektedir. Toplam doğurganlık hızında görülen düşüş, çocuksuzluk ya da daha az sayıda çocuğa sahip olma eğilimini gösterirken, aynı zamanda

geç ebeveyn olmanın getirdiği doğal bir sonuç olarak tek çocuğa sahip olma eğilimini arttırmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de toplam doğurganlık hızı ve bin nüfus başına düşen canlı doğum sayısını ifade eden kaba doğum hızının yüksek olduğu iller bazında bir değerlendirme yapıldığında doğu ve güneydoğu bölgelerinin başı çektiği görülmektedir. Söz konusu bölgelerde kadınların toplum içerisindeki ikincil konumu, eğitim ve istihdam düzeylerinin düşük olması, erken yaşta evliliklerin gerçekleştirilmesi ve geleneksel, ataeril yapının baskın olması gibi durumların olağan bir sonucu

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ortalama evlenme yaşında meydana gelen artış, anne olma yaşının da yükselmesine zemin hazırlayan bir durumdur. Hızlı toplumsal değişmelerin etkisiyle kadının toplumsal yaşamdaki konumunun değişimi evlilik ve annelik ile ilgili süreçlerin daha ileri yaşlara ertelenmesine yol açarken, ilk anne olma yaşının yükselişi beraberinde kadın başına düşen doğum sayısını da azaltan bir etkiyi beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda ortalama hanehalkı büyüklüğünün yıllar itibariyle azalması da şaşırtıcı bir sonuç değildir. TÜİK İstatistiklerle Çocuk (2021) Raporu’nda nüfus projeksiyonlarına göre çocuk nüfus oranının 2025 yılında %26,6; 2030 yılında %25,6; 2040 yılında %23,3; 2060 yılında %20,4 ve 2080 yılında %19,0 olacağını, başka bir ifadeyle çocuk nüfus oranının yıllar itibariyle ciddi oranda azalacağını öngörmektedir.

Nüfusun geleceğine yönelik tahminler olarak nitelenen ve geleceğe yönelik nüfus politikaları üretme açısından önem taşıyan nüfus projeksiyonları kapsamında 2013-2075 yıllarına ilişkin TÜİK verileri ise şu şekilde belirtilmektedir: Türkiye nüfusunun 2023 yılında 84 247 088 kişi olması beklenirken; 2050 yılına kadar yavaş bir artış göstererek en yüksek değerini 93 475 575 kişi ile bu yılda alması öngörülmektedir. 2050 yılından itibaren düşmeye başlayan nüfusun 2075 yılında 89 172 088 kişi olması beklenmektedir. Bununla birlikte demografik göstergelerdeki mevcut eğilimlerin devam etmesi durumunda Türkiye nüfusunun yaşlanmaya devam edeceği ve nüfusun ortanca yaşının yükseleceği tahmin edilmektedir. Ayrıca 2050 yılında kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı 2,5 olduğu takdirde, 2075 yılı için tahmini toplam nüfus 119 milyon olarak hesaplanmaktadır. Nüfus projeksiyonları kapsamında Türkiye’nin doğurganlık hızında yaşanacak değişim nüfus büyüklüğü, yaş yapısı ve diğer demografik süreçlere etkisi bakımından 3 farklı senaryo ile incelenmektedir. Temel Senaryo olarak betimlenen Senaryo 1, toplam doğurganlık hızının doğal akışı içinde azalıp, 2050 yılında 1,65’e düştüğü ve 2050 yılından sonra artışa geçip 2075 yılında 1,85’e ulaştığı doğurganlık senaryosudur. Senaryo 2, toplam doğurganlık hızının, 2020 yılında 2,11’e, 2050 yılında 2,5’e ulaşacağını ve 2075 yılına kadar sabit kalacağını varsayan kademeli artan doğurganlık senaryosudur. Son olarak Senaryo 3 ise toplam doğurganlık hızının 2050 yılına kadar kademeli olarak 3’e ulaşacağını ve 2075 yılına kadar sabit kalacağını varsayan artan doğurganlık senaryosudur. Söz konusu

3 senaryo arasındaki temel farklılık, kadın başına düşen ortalama çocuk sayısındaki değişimdir (TÜİK, Nüfus Projeksiyonları, 2013).

Tablo 1. Farklı doğurganlık düzeylerine göre nüfus ve yaşlı nüfus oranı

SENARYO		2013	2023	2050	2075
Senaryo -1	Toplam Nüfus	76.481.847	84.247.088	93.475.575	89.172.088
	65+ ve üzeri nüfus oranı	7,7	10,2	20,8	27, 7
Senaryo -2	Toplam Nüfus	76.481.847	85.153.647	104.309.596	119.344.690
	65+ ve üzeri nüfus oranı	7,7	10,1	18,7	20, 7
Senaryo -3	Toplam Nüfus	76.481.848	85.598.777	110.546.401	140.672.782
	65+ ve üzeri nüfus oranı	7,7	10,1	17,6	17, 5

Kaynak: TÜİK, Nüfus Projeksiyonları, 2013.

Türkiye özelinde TÜİK tarafından gerçekleştirilen kapsamlı çalışmaların sonuçlarının bir araya getirildiği “İstatistiklerle Kadın, 2021” başlıklı haber bülteninde dikkat çeken bazı güncel veriler ise şu şekildedir:

- “Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranı incelendiğinde; 2020 yılında kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe işgücüne daha fazla katıldıkları görüldü. Okuryazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %12,4, lise altı eğitilmiş kadınların işgücüne katılım oranı %24,1, lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %29,9, mesleki veya teknik lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %37,0 iken yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %65,6 oldu.”
- “Hanehalkı işgücü araştırması sonuçlarına göre; yarı zamanlı çalışanların istihdam içindeki oranı 2020 yılında toplamda %12,4 olurken, kadınlarda bu oran %19,5, erkeklerde ise %9,3 oldu.”
- “Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı sonuçlarına göre; 2008-2020 yılları arasında, 25 ve daha yukarı yaşta olan ve en az bir eğitim düzeyini tamamlayanların toplam nüfus içindeki oranının yıllar itibarıyla arttığı görüldü. En az bir eğitim düzeyini tamamlayan 25 ve daha yukarı yaşta bireylerin toplam nüfus içindeki oranı, 2008 yılında %81,1 iken 2020 yılında %92,9 oldu. En az bir eğitim düzeyini tamamlayanların oranı cinsiyete göre incelendiğinde; 2008 yılında, kadınlarda %72,6, erkeklerde %89,8 olan bu oran, 2020 yılında sırasıyla %87,7 ve %98,1 oldu.”
- “Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı sonuçlarına göre; en az üniversite mezunu olan 25 ve daha yukarı yaşta nüfusun toplam

nüfus içindeki oranı ise 2008 yılında %9,8 iken 2020 yılında %22,1 oldu. Bu oran cinsiyete göre incelendiğinde; 2008 yılında 25 ve daha yukarı yaşta olup en az üniversite mezunu olan kadınların oranı %7,6, erkeklerin oranı %12,1 iken bu oran 2020 yılında kadınlarda %19,9, erkeklerde ise %24,4 oldu.”

Türkiye’ye ilişkin veriler ile Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (Eurostat) veri tabanından alınan veriler kıyaslandığında, Türkiye'nin toplam doğurganlık hızının, Avrupa Birliği (AB) üyesi 28 ülkenin toplam doğurganlık hızlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. AB üyesi 28 ülkenin toplam doğurganlık hızlarına bakıldığında, 2018 yılında en yüksek toplam doğurganlık hızına sahip olan ülke 1,88 çocuk ile Fransa, en düşük toplam doğurganlık hızına sahip ülke ise 1,23 çocuk ile Malta’dır. AB üye ülkelerinin toplam doğurganlık hızı ortalaması 1,56 çocuk olarak belirtilmektedir (TÜİK Doğum İstatistikleri, 2019). Bir başka veri ise AB üye ülkeleri arasında en genç doğum yapan annelerin Bulgaristan'da yer aldığını göstermektedir. Bulgaristan'da ilk doğum yapan kadınların ortalama yaşı 26, Romanya’da 26,4, Letonya’da 26,8, Slovakya’da 27, Polonya’da 27,2 yaş olarak belirtilirken, ilk anne olma yaşının Fransa’da 28,5’e, İngiltere’de 28,9’a ve Almanya’da 29,4 yaşa kadar yükseldiği de görülmektedir. AB ülkelerinde kadınların ilk anne olma yaşının en yüksek olduğu ülke 31 yaş ile İtalya olurken, İtalya’yı 30,8 yaş ile İspanya, 30,5 yaş ile Lüksemburg ve 30,3 yaş ile Yunanistan izlemektedir (TÜİK açıkladı..., 2018). İngiltere Ulusal İstatistik Kurumu (ONS) 2014 verilerine göre, İngiltere ve Galler’de kadınların ortalama anne olma yaşı ilk kez 30’a yükselmiştir. 2013’te ufak bir düşüş yaşanmakla birlikte 1991 yılından itibaren 40 yaş ve üzeri kadınlarda doğum oranlarının üç kata kadar arttığı; 35-39 yaş aralığındaki kadınlarda bu oranın %84’e ulaştığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra ONS raporunda 2012 yılıyla kıyaslandığında 2013 yılında bebek doğum oranlarının %4,3’lük bir düşüş yaşadığı ve 1975’ten bu yana geç anne olma yaşında sürekli bir artış görüldüğü ifade edilmiştir. Bu verileri değerlendiren Britanya Gebelik Danışma Servisi Başkanı Anne Furedi, kadınların annelik yaş ortalamasının ilk defa 30 yaşa ulaştığını, bunun sebeplerinin de kadınların artık daha geç yaşlarda aile kurmak istemeleri ile eğitim ve profesyonel hayatın gelişmesinin zaman alarak kadınların maddi güvenliklerini sağlamak olduğunu vurgulamıştır (BBC News Türkçe, 2014).

Gelişmiş toplumlarda yeni bir eğilim, ilk çocuğun doğumunda annelik yaşının sürekli artışına yansıyan “gecikmiş annelik-ebeveynlik” olarak karşımıza çıkmaktadır. *İleri yaşta “yaşlı” annelik* yeni bir sosyal uygulama olmamakla birlikte (Ylänne, 2016: 178), gün geçtikçe artan oranlar ile dikkat çekmektedir. Birleşmiş Milletler’in yaptığı doğurganlık ve evlilik araştırmasında, doğurganlık oranlarının yüksek olduğu ülkelerde genç nüfus artarken, doğurganlık seviyesinin düşük olduğu ülkelerde yaşlı nüfusun arttığı görülmektedir. Evlilik ve birlikteliklerin zamanlaması, yaygınlığı ve istikrarı yalnızca kadınların ve erkeklerin doğurganlık (üreme) davranışlarını şekillendirmekle kalmamakta, aynı zamanda kadınların eğitim düzeyi ve

işgücüne katılımındaki gelişmeler gibi daha geniş sosyal ve ekonomik değişimlerle de doğrudan ilişkili olmaktadır (Dünya Doğurganlık Verileri, 2019). Son 30 yılda birçok gelişmiş ülkede doğurganlığa ilişkin verilerin ciddi anlamda düşüş göstermesi genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının azalması ve nüfusun yaşlanması başta olmak üzere sosyo-kültürel, ekonomik, askeri vb. pek çok alanda olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle de söz konusu ülkeler 90'lı yıllardan itibaren doğurganlık hızlarını arttırmak amacıyla ailelere yönelik mali teşvikleri uygulamaya sokmaya başlamaktadır (Alçin Şahintürk ve Çelebi, 2022). Billari (2008) Avrupa'da düşük doğurganlık oranlarına dikkat çektiği çalışmasında bu durumun endişe verici bir konu haline geldiğini belirtmekte; nüfus artışı ve göç ile ilişkilendirerek bu yeni doğurganlık seviyelerinin nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır (Billari, 2008: 2).

Sonuç

Takip edilemez hızda değişen günümüz toplumlarında aile, toplumu meydana getiren, en küçük birim olması nedeniyle bütün değişimlerin merkezinde yer almaktadır. Sanayileşme, modernleşme, kentleşme, küreselleşme, dijitalleşme gibi büyük çaplı değişimler toplumun genelinde olduğu gibi, aile yapısında da ciddi değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Yaşanan hızlı toplumsal değişmelerle birlikte ailenin tanımı, türleri, yapısı, işlevleri, evlilik ve akrabalık ilişkileri, eř seçme süreçleri vb. değişime uğramakta; geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçiş yaşanmakta; evliliğe, aileye alternatif yeni yaşam biçimleri, yeni aile türleri ve aileye ilişkin sosyal problemler çeşitlenerek daha görünür hale gelmektedir. Toplumsal roller kişiden kişiye değişmekle birlikte, özellikle toplumsal cinsiyet rollerinde yaşanan değişim ve dönüşümler kadının toplum içerisindeki konumunu önemli ölçüde etkileyerek aileye, evliliğe, anneliğe ilişkin süreçlerini kendi istekleri doğrultusunda yeniden düzenleme imkânı sağlamaktadır. Özellikle de kadının toplum içerisindeki konumunun eğitim düzeyinin yükselmesi ve çalışma hayatına aktif katılımıyla birlikte yeniden şekillenmesi aile yapısındaki değişim sürecini hızlandıran bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte eğitim düzeyi yükselen ve çalışma yaşamında daha fazla oranda yer almaya başlayan kadınların aile ve evliliğe ilişkin kararlarını, süreçlerini ve planlamalarını gözden geçirerek erteleme, öteleme eğilimi göstermektedir. Başka bir ifadeyle, kadınların toplum içerisindeki değişen konumları, eğitim ve istihdam süreçlerine daha fazla oranda katılımlarının doğal bir sonucu olarak daha ileri/geç yaşta evlilik ve çocuk sahibi olma kararı alma eğilimlerini arttıran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların gelişmişlik düzeylerine ve sosyo-kültürel yapılarına göre değişimin hızı ve oranı farklılaşmakla birlikte, genel olarak doğurganlık yaşının yükseldiği; kadın başına düşen ortalama doğum sayısının azaldığı; çocuğa atfedilen önem, anlam ve değerin değiştiği dikkat çekmektedir. Günümüz toplumlarının yaygın aile türü olan çekirdek ailelerde, bireylerin

artık evliliğe ve çocuk sahibi olmaya ilişkin kararları kendi istek ve kararları doğrultusunda aldıkları da görülmektedir.

Günümüz modern toplumlarında özellikle çalışma yaşamında yer alan kadınlar açısından cinsiyet rollerine ilişkin görev ve sorumluluklar değişkenlik göstermektedir. Kadına ait olarak tanımlanan ev içi yani özel alanın yanı sıra çalışma yaşamında da yer almaya başlayan kadın, kamusal alandaki görünürlüğünü arttırmaktadır. Aileye, evliliğe ve kadının toplum içerisindeki konumuna ilişkin tüm bu değişimler, kadının en önemli cinsiyet rollerinden biri olarak betimlenen “annelik” olgusuna ilişkin değişimleri de beraberinde getirmektedir. Kültürel ve dönemsel farklılıklar var olmakla birlikte toplumsal yapılarda kadının toplumsal rol ve statüsü açısından anne olması ve içinde bulunduğu toplumun değerleri doğrultusunda annelik görevini yerine getirmesi oldukça önemlidir. Toplumsal değişmeyi hızlandıran süreçler kadının toplum içerisindeki konumunu etkileyerek değişen annelik olgusunu irdelenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkarmaktadır. Aileye ilişkin değişimler ve bireylerin özellikle de kadınların gündelik yaşam rutinlerinin farklılaşması, annelik rollerine ilişkin değişimleri beraberinde getirmektedir. Eğitim düzeyi yükselen ve çalışma yaşamında daha fazla oranda yer almaya başlayan kadın, aile ve evliliğe ilişkin kararlarını, süreçlerini erteleme eğilimi göstermektedir. Başka bir ifadeyle, kadının değişen konumu, eğitim ve istihdam süreçlerine daha fazla oranda katılımının doğal bir sonucu olarak daha ileri/geç yaşta evlilik ve çocuk sahibi olma kararı alma eğilimlerini arttıran bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim, teknoloji ve ekonomi alanlarındaki hızlı değişim süreçleri sadece bu alanları değil, aynı zamanda sosyo-kültürel alanları da etkilemekte, kadının eğitim sürecinin uzaması ve çalışma hayatına aktif katılımı aileye, evliliğe ve anneliğe bakışının değişimini sağlayarak, genç annelikten geç anneliğe doğru yönelen bir süreci beraberinde getirmektedir. Kadınların geleneksel toplumlardaki erken yaşta evlenme ve çocuk sahibi olarak “genç anne” olma durumlarının günümüz modern toplum yapılarına geçişle birlikte eğitim ve istihdam süreçlerine katılımlarının artmasıyla evliliğin ertelenmesi ve çocuk sahibi olma yaşının ötelenmesi sonucu “geç anne” olma durumuna geçiş noktasındaki değişen eğilim dikkat çekmektedir.

Aile yapısında yaşanan değişimler kadının hane içindeki konumunu, anne olma sürecini, annelik pratiklerini değiştirmekle kalmayarak, çocuğa atfedilen değeri, önemi ve anlamı da etkilemektedir. Kadına ait olarak tanımlanan ev içi yani özel alanın dışında erkeğe ait olarak nitelenen kamusal alanda da görünürlüğünü arttıran kadın, çalışma yaşamında varlığını devam ettirme mücadelesi verirken aile kurma ve çocuk sahibi olmaya ilişkin kararlarını, süreçlerini erteleyerek, daha ileri/geç yaşta anne olmaya başlamıştır. Bununla birlikte kadının anne olma yaşının yükselmesi daha az sayıda çocuk sahibi olma durumunu da beraberinde getirmiştir. Günümüz toplumlarında yaşanan hızlı toplumsal değişmelerin etkisiyle kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi, çalışma yaşamına aktif katılımları, toplum ve aile içerisindeki değişen konumları, aile ve evlilik kurumlarına bakış

aıllarını, beklentilerini, isteklerini ve geleceğe ilişkin planlamalarını etkileyerek, daha geç/ileri yaşta evlenmeleri ve ocuk sahibi olmalarına zemin hazırlamaktadır. Kadınların doğurgenlik yaşlarının artması, geç elde edilen sosyal bir statü olarak betimleyebileceğimiz geç annelik kavramını karşımıza çıkarırken, bu doğrultuda çocuğa atfedilen anlam, önem ve değerin daha görünür hale geldiğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Özellikle gelişmiş ülkelerde anne olma yaşının ortalamasının 30 yaşa aşmasıyla birlikte anne-ocuk arasındaki ilişki daha farklı bir yapıya brnelebilmekte, anneliğe ilişkin daha profesyonel yaklaşımlar benimsenebilmekte ve yaşanan bu değişim süreci ebeveyn-ocuk ilişkisi noktasında düşünüldüğünde, çocuğun değişen anlam, önem ve değerini geç anneliğin beraberinde gelebilecek tek ocuk sahibi olma konusundaki artan bir eğilimi de görünür hale getirmektedir. İlk doğum yaşının yükselmesi hem evliliğin hem de anneliğin ertelendiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir. Genç yaşta evlenerek genç anne olma durumu yerini daha ileri yaşlarda gerçekleştirilen evliliklere, uzayan eğitim ve istihdam süreçlerine, aktif olarak çalışma yaşamında var olma mücadelesine bırakırken, evlilik ve anneliğe ilişkin süreçlerin ertelenmesi şaşırtıcı değildir. Bu durum, tek ocuk ya da az sayıda ocuk sahibi olma eğilimini beraberinde getirirken, çocuğa atfedilen önem, anlam ve değerin farklı bir boyuta taşındığı günümüzün ocuk merkezli aile yapılarını da görünür hale getirmektedir.

Modernleşme ve geleneksel rollerdeki değişim süreci kadının toplum içerisindeki konumu ve aileye, evliliğe, anneliğe ilişkin süreçlerini kendi istekleri, hedefleri doğrultusunda yeniden düzenleme imkânı sağlamaktadır. Bu doğrultuda toplum yapılarına göre değişimin hızı ve oranı farklılık göstermekle birlikte, genel olarak kadının doğurgenlik yaşının yükseldiği; kadın başına düşen ortalama doğum sayısının azaldığı; çocuğa atfedilen önem, anlam ve değerin değiştiği görülmektedir. Günümüzün modern toplumlarında evlilik ve ocuk sahibi olmaya ilişkin kararlar diğer aile üyelerinin istek, beklenti ve zorlamaları yoluyla olmaktan uzaklaşarak, bireylerin kendi istek ve kararları doğrultusunda gerçekleşen bir durum olmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, kadınların geleneksel toplumlardaki erken yaşta evlenme ve ocuk sahibi olarak “genç anne” olma durumlarının günümüz modern toplum yapılarına geçişle birlikte eğitim ve istihdam süreçlerine katılımlarının artmasıyla evliliğin ertelenmesi ve ocuk sahibi olma yaşının ötelenmesi sonucu “geç anne” olma durumuna geçişi noktasındaki değişen eğilimleri alan yazın ve Türkiye özelinde başta Türkiye İstatistik Kurumu verileri olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen araştırmaların güncel veriler ile desteklenerek gözler önüne konulmaya çalışılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkışı: Özge Zeybekoğlu Akbaş %50, Cansu Dursun %50

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu makale, insan veya hayvanlar ile ilgili etik onay gerektiren herhangi bir araştırma içermemektedir

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Özge Zeybekoğlu Akbaş %50, Cansu Dursun %50

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: The authors declare that they have no conflicts of interest.

Kaynakça

- Aktaş, G. ve Özden, M. H. (2020). *Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Kuşaklararası Anneliğin Dönüşümü: Denizli İli Örneği*, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 51, ss. 96-120.
- Alçın Şahintürk, D. ve Çelebi, A. K. (2022). *Doğurganlık Hızını Arttırmaya Yönelik Kamu Mali Teşvikleri: Avustralya, Japonya, Danimarka, Fransa, Kanada ve Rusya Analizi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 49, ss. 69-87.
- Arendell, T. (2000). Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade's Scholarship, *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), ss. 1192-1207.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı Annelik mi*, İletişim Yayınları.
- BBC News Türkçe (2014). İngiltere'de Anne Olma Yaşı 30'a Yükseldi. [https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140717_gec_annelik#:~:text=%C4%B0ngiltere%20Ulusal%20%C4%B0statistik%20Kurumu'nun,yo%C4%9Fun%20oldu%C4%9Fu%20yerler%20olarak%20g%C3%B6steriliyor_\(Erişim Tarih 11.06.2022\).](https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140717_gec_annelik#:~:text=%C4%B0ngiltere%20Ulusal%20%C4%B0statistik%20Kurumu'nun,yo%C4%9Fun%20oldu%C4%9Fu%20yerler%20olarak%20g%C3%B6steriliyor_(Erişim Tarih 11.06.2022).)
- Beck, U. ve Beck-Gernsheim. (2012). *Aşkın Normal Kaosu*, (Çev. Nafer Ermiş), İmge Kitabevi.
- Benezra, B. (2014). The Institutional History of Family Planning in Turkey. (Ed: Kristina Kamp, Ayhan Kayan vd.), *Contemporary Turkey at a Glance Interdisciplinary Perspectives on Local and Translocal Dynamics*, Springer, ss. 41-56.

- Billari, F. C. (2008). Lowest-Low Fertility in Europe: Exploring the Causes and Finding Some Surprises , *The Japanese Journal of Population*, 6(1), ss. 2-18.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, Pip., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2008). *Sosyoloji*, (Çev. Ed.: K. İnal), Siyasal Yayınevi.
- Budds, K., Locke, A. ve Burr, V. (2016). For Some People It isn't A Choice, It's Just How It Happens: Accounts Of "Delayed" Motherhood Among Middle-Class Women In The UK, *Feminism & Psychology*, 26(2), ss. 170-187.
- Çelik, A. A. ve Akdeniz, G. (2020). Kadının Anneliğe Geçişi ile Tüketim Alışkanlıklarındaki Değişime Kuramsal Bir Bakış, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 12(2), ss. 367-402.
- Donath, O. (2018). *Abartılmış Annelik Bastırılmış Kadınlık*, Destek Yayınları.
- Dünya Doğurganlık Verileri "Doğurganlık ve Evlilik". (2019). <https://www.un.org/development/desa/pd/content/fertility-and-marriage-0> , (Erişim Tarihi: 10.06.2022).
- Eken, H. (2010). *Rol Etkileşimi Bağlamında Kadın Subaylar*, Palet Yayınları.
- Ersoy, E. (2009). *Cinsiyet Kültürü İÇerisinde Kadın ve Erkek Kimliği* (Malatya Örneği), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), ss. 209-230.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji Kitabı*, Ayraç Kitabevi.
- Gittins, D. (2011). *Aile Sorgulanıyor* (Çev. T. Erdem), Pencere Yayınları.
- Güçlü, S. (2013). Motherhood In Society And The Sociology Of Motherhood, *The Science and Education at the Beginning of the 21st Century in Turkey*, (Ed. Recep Efe vd.) St Kliment Ohridski University Press, ss. 298-316.
- Haviland, W. A. (2002). *Kültürel Antropoloji* (Çev. H. İnaç, S. Çiftçi), Kaknüs Yayınları.

- Maher J. M. ve Saugeres, L. (2007). To Be Or Not To Be A Mother? Women Negotiating Cultural Representations Of Mothering, *J Sociol (Melb)*, 43, ss. 5-21.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları.
- Miller, T. (2010). *Annelik Duygusu Mitler ve Deneyimler*, İletişim Yayınları.
- Moya, M., Expósito, F. ve Ruiz, J. (2000). Close Relationships, Gender, and Career Salience, *Sex Roles Vol.* 42, 9/10, ss. 825-846.
- Oakley, A. (1974). *Woman's Work The Housewife Past and Present*. New York: Pantheon Books.
- Onur, H. ve Koyuncu, B. (2004). Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü. *Toplum ve Bilim*, Sayı 101, Birikim Yayınları, ss.31-49.
- Powell, G.N. ve Greenhaus, J.H. (2010). Sex, Gender, and Decisions at The Family-Work Interface. *Journal of Management*, 36(4), ss 1011-1039.
- Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumdaki Yeri*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Thurer, S. L. (1994). *Myths of Motherhood: How Culture Reinvents the Good Mother*, Penguin Books.
- TÜİK Açıkladı...2018. <https://www.cnnturk.com/yasam/tuik-acikladi-avrupanin-en-genc-anneleri-turk-kadinlari?page=1> , (Erişim Tarihi: 14.06.2022).
- TÜİK Doğum İstatistikleri 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2019-33706#:~:text=Canl%C4%B1%20do%C4%9Fan%20bebek%20say%C4%B1s%C4%B1%201,%2C7'si%20k%C4%B1z%20oldu.> , (Erişim Tarihi: 12.06.2022).
- TÜİK Nüfus Projeksiyonları 2013. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-Projeksiyonlari-2013-2075-15844> , (Erişim Tarihi: 12.06.2022).
- TÜİK İstatistiklerle Kadın 2021 <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635> , (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

TÜİK İstatistiklerle Çocuk 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633> , (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2018. [http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/TNSA2018_ana_Rapor.pdf_\(Erişim Tarihi: 05.06.2022\)](http://www.sck.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/TNSA2018_ana_Rapor.pdf_(Erişim_Tarihi:05.06.2022)).

Yläne, V. (2016). Too Old to Parent? Discursive Representations of Late Parenting In The British Press, *Discourse & Communication*, 10(2), ss.176–197.

Zeybekoğlu, Ö. (2012). Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri, İşlevleri, *Değişen Toplumda Değişen Aile*, (Ed. N. Adak), Siyasal Kitabevi, ss. 39-63.

Zeybekoğlu, Ö. (2013). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik Olgusu*, Eğiten Kitap.

Extended Abstract

The family, which is at the center of all changes, is undergoing changes in many respects such as its definition, types, structure, functions, marriage, kinship relations, spouse selection processes; there is a transition from the traditional extended family structure, which is the common family type of the agricultural society, to the nuclear family structure; new life styles alternative to marriage and family, new family types and social problems related to the family are becoming more visible. The reshaping of women's position in society, especially with their active participation in working life/labor force, brings about serious changes in the family structure. In today's modern societies, the duties and responsibilities related to gender roles vary, especially for women in working life. In addition to the domestic, that is, private sphere, which is defined as belonging to women, women have started to take part in working life, increasing their visibility in the public sphere. All these changes regarding family, marriage and women's position in society bring along changes regarding the phenomenon of "motherhood", which is defined as one of the most important gender roles of women. Although there are cultural and periodical differences, it is very important for women to be mothers in terms of their social role and status in social structures and to fulfill the duty of motherhood in line with the values of the society in which they live.

Processes that accelerate social change such as industrialization, urbanization, modernization, globalization and digitalization affect the position of women in society and make the changing phenomenon of motherhood an area that needs to be examined. Changes in the family and the differentiation of the daily routines of individuals, especially women, bring about changes in the roles of motherhood. Women with higher levels

of education and more participation in working life tend to postpone their decisions and processes regarding family and marriage. In other words, as a natural consequence of the changing position of women and their increased participation in education and employment processes, women tend to make decisions about marriage and having children at a later/late age. Rapid change processes in the fields of science, technology and economy are not only limited to these fields, but also affect socio-cultural fields, and the prolongation of women's education and their active participation in the working life leads to a change in their view of family, marriage and motherhood, and brings about a process from young motherhood to late motherhood. With the transition to today's modern societal structures, the changing tendency of women from being "young mothers" by marrying and having children at an early age in traditional societies to being "late mothers" as a result of postponing marriage and postponing the age of childbearing due to their increased participation in education and employment processes draws attention. It is seen that decisions and processes regarding motherhood are differentiated in today's modern society structures.

Changes in the family structure not only change the position of women in the household, the process of becoming a mother and the practices of motherhood, but also affect the value, importance and meaning attributed to the child. Women, who have increased their visibility in the public sphere, which is defined as belonging to men, in addition to the private sphere, i.e. the domestic sphere, which is defined as belonging to women, have started to become mothers at an older/late age by postponing their decisions and processes regarding starting a family and having children while struggling to maintain their existence in working life. However, the increase in the age at which women become mothers has also brought with it the situation of having fewer children. With the effect of rapid social changes in today's societies, women's higher education levels, their active participation in working life, their changing positions in society and family affect their perspectives on family and marriage institutions, their expectations, wishes and future planning, and pave the way for them to marry and have children at a later/late age. While the increase in women's fertility age leads to the concept of late motherhood, which can be described as a social status achieved later, it would not be wrong to say that the meaning, importance and value attributed to the child has become more visible in this direction. Especially in developed countries, as the average age of motherhood exceeds 30 years, the relationship between mother and child can take on a different structure, more professional approaches to motherhood can be adopted, and when this process of change is considered in terms of the parent-child relationship, the changing meaning, importance and value of the child makes visible the increasing tendency to have only one child that may accompany late motherhood.

The process of modernization and change in traditional roles provides the opportunity to reorganize the position of women in society and the

situation of postponing the process of "becoming a mother", which is seen as a social obligation, in line with their own wishes and goals. In this direction, although the speed and rate of change vary according to social structures, it is generally observed that women's fertility age has increased; the average number of births per woman has decreased; and the importance, meaning and value attributed to children has changed. In today's modern societies, decisions regarding marriage and having children are no longer based on the wishes, expectations and coercion of other family members, but are instead based on individuals' own wishes and decisions. From this point of view, this study aims to reveal the changing tendencies of women from being "young mothers" by marrying at an early age and having children in traditional societies to being "late mothers" as a result of postponing marriage and postponing the age of having children due to their increased participation in education and employment processes with the transition to today's modern societal structures, supported by the literature and the current data of the studies conducted by various institutions and organizations, especially the data of the Turkish Statistical Institute in Turkey.